

SKRYPTY DLA SZKÓŁ WYŻSZYCH
POLITECHNIKA ŁÓDZKA

Praca zbiorowa

ĆWICZENIA LABORATORYJNE
Z CHEMII FIZYCZNEJ

DLA STUDENTÓW WYDZIAŁU INŻYNIERII CHEMICZNEJ
I OCHRONY ŚRODOWISKA

Wydanie II poprawione

ŁÓDŹ 2006

NAKŁADEM

POLITECHNIKI

ŁÓDZKIEJ

Ze zbiorów Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej

Poszczególne rozdziały napisali

Jan Perkowski 2, 7, 8, 9, 14

Witold Świątkowski 12, 13 i redakcja ogólna

Stefan Tilk 3, 4, 5, 6, 10, 11, 14.

Urszula Cywińska i Elwira Tomczak współpraca przy opracowaniu II wydania

Recenzent

Prof. dr hab. Jacek Tyczkowski

WYDAWNICTWO POLITECHNIKI ŁÓDZKIEJ
93-005 Łódź, ul. Wólczańska 223

Ze zbiorów Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej

SPIS TREŚCI

WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH SYMBOLI.....	7
PRZEDMOWA.....	8
1. WSTĘP.....	9
2. MATEMATYCZNE OPRACOWANIE WYNIKÓW POMIARÓW.....	10
3. LEPKOŚĆ CIECZY	15
3.1. Pomiar lepkości.....	16
3.2. Lepkość względna.....	18
3.3. Wpływ temperatury na lepkość	18
3.4. Wskazówki do wykonania ćwiczeń	18
3.4.1. Pomiar lepkości roztworów	18
3.4.2. Wyznaczanie energii płynięcia cieczy	19
3.5. Pytania	20
4. NAPIĘCIE POWIERZCHNIOWE CIECZY.....	21
4.1. Kąt zwilżania.....	22
4.2. Włoskowatość	23
4.3. Pomiar napięcia powierzchniowego.....	23
4.4. Wpływ temperatury na napięcie powierzchniowe	25
4.5. Wpływ substancji rozpuszczonej na napięcie powierzchniowe cieczy	25
4.6. Wskazówki do wykonania ćwiczenia.....	26
4.7. Pytania	27
5. ADSORPCJA.....	28
5.1. Rodzaje adsorpcji.....	28
5.2. Izoterma adsorpcji	29
5.3. Adsorpcja z roztworu.....	30
5.4. Wskazówki do wykonania ćwiczenia.....	31
5.5. Pytania	32
6. POMIAR REFRAKcji ROZTWORÓW.....	33
6.1. Współczynnik załamania światła.....	33
6.2. Refrakcja właściwa i molowa	34
6.3. Wskazówki do wykonania ćwiczenia.....	36
6.4. Pytania	37
7. RÓWNOWAGI FAZOWE	38
7.1. Równowaga w układach jednoskładnikowych.....	38
7.2. Równowaga w układach wieloskładnikowych.....	40
7.2.1. Równowaga dwóch cieczy.....	40
7.2.2. Równowaga trzech cieczy	41
7.2.3. Prawo podziału.....	43
7.2.4. Równowaga roztwór ciała stałego w cieczy -para	44
7.3. Wskazówki do wykonania ćwiczeń.....	47
7.3.1. Wyznaczanie standardowego molowego ciepła parowania cieczy metodą tensometryczną.....	47
7.3.2. Badanie równowagi trzech cieczy.....	48
7.3.3. Oznaczanie stałej podziału kwasu benzoowego.....	49

7.3.4. Oznaczanie stałej podziału acetonu metodą refraktometryczną.....	51
7.3.5. Wyznaczanie stałej równowagi reakcji $J_2 + J^- = [J_3^-]$ na podstawie prawa podziału.....	52
7.3.6. Wyznaczanie masy cząsteczkowej metodą kriometryczną.....	55
7.4. Pytania.....	57
8. TERMOCHEMIA	58
8.1. Podstawowe pojęcia.....	58
8.2. Prawo Hessa.....	59
8.3. Prawo Kirchoffa.....	59
8.4. Ciepła wybranych reakcji.....	60
8.4.1. Standardowe molowe ciepło spalania.....	60
8.4.2. Standardowe molowe ciepło tworzenia.....	60
8.4.3. Molowe ciepła rozpuszczania i rozcieńczania.....	60
8.5. Metodyka badań.....	62
8.5.1. Rodzaje kalorymetrów.....	62
8.5.2. Pomiary temperatury.....	64
8.5.3. Pomiar ciepła w kalorymetrze diatermicznym.....	65
8.5.4. Wzorce termochemiczne.....	67
8.6. Wskazówki do wykonania ćwiczeń.....	69
8.6.1. Pomiar ciepła spalania substancji stałych.....	69
8.6.2. Pomiar ciepła rozpuszczania.....	70
8.6.3. Pomiar ciepła zobojętniania.....	71
8.6.4. Pomiar ciepła krzepnięcia.....	72
8.7. Pytania.....	73
9. KINETYKA CHEMICZNA	74
9.1. Szybkość reakcji.....	74
9.2. Wpływ stężenia na szybkość reakcji.....	75
9.3. Cząsteczkowość i rząd reakcji.....	75
9.4. Reakcje nieodwracalne I rzędu.....	76
9.5. Reakcje nieodwracalne II rzędu.....	77
9.6. Reakcje nieodwracalne rzędu zerowego.....	79
9.7. Reakcje nieodwracalne n-tego rzędu.....	79
9.8. Wpływ temperatury.....	80
9.9. Katalizatory.....	81
9.10. Wskazówki do wykonania ćwiczeń.....	82
9.10.1. Wyznaczanie stałej szybkości hydrolizy estru w środowisku kwaśnym.....	83
9.10.2. Wyznaczanie energii aktywacji hydrolizy estru w środowisku kwaśnym.....	86
9.10.3. Wyznaczanie stałej szybkości hydrolizy estru w środowisku zasadowym.....	86
9.10.4. Kinetyka hydrolizy sacharozy.....	89
9.10.5. Wyznaczanie stałej szybkości jodowania acetonu.....	91
9.10.6. Wyznaczanie energii aktywacji jodowania acetonu.....	94
9.10.7. Kinetyka rozkładu jonowego kompleksu triszczawianomanganu (III), $[Mn(C_3O_4)_3]^{3-}$	95

9.10.8. Kinetyka konwersji błękitu bromofenylowego	97
9.11. Pytania	100
10. PRZEWODNICTWO ELEKTRYCZNE ROZTWORÓW	101
10.1. Dysocjacja elektrolityczna	101
10.2. Definicja przewodnictwa	101
10.3. Pomiar przewodnictwa	104
10.4. Miareczkowanie konduktometryczne	106
10.5. Wskazówki do wykonania ćwiczeń	107
10.5.1. Wyznaczania przewodnictwa granicznego mocnego elektrolitu	107
10.5.2. Wyznaczanie stałej dysocjacji słabego kwasu	108
10.5.3. Pomiar rozpuszczalności soli trudno rozpuszczalnej	109
10.5.4. Miareczkowanie konduktometryczne	110
10.6. Pytania	111
11. POMIAR WSPÓŁCZYNNIKA DYFUZJI	112
11.1. Szybkość dyfuzji	112
11.2. Wskazówki do wykonywania ćwiczenia	113
11.3. Pytania	114
12. POTENCJOMETRIA	115
12.1. Aktywność jonowa	115
12.2. Podstawowe pojęcia i definicje	117
12.3. Metody pomiaru SEM	118
12.4. Mechanizm powstawania potencjału w półogniwie	121
12.5. Termodynamiczna klasyfikacja półogniw	122
12.6. Standardowy potencjał półogniwa	126
12.7. Reakcje chemiczne w półogniwie	126
12.8. Konwencja zapisu schematu ogniwa	128
12.9. Obliczanie SEM	128
12.10. Potencjał dyfuzyjny	130
12.11. Ogniwa stężeniowe	131
12.12. Podstawy miareczkowania potencjometrycznego	132
12.13. Potencjometryczny pomiar stężenia jonów wodorowych (pehametria)	134
12.14. Roztwory buforowe	136
12.15. Miareczkowanie pehametryczne	137
12.16. Wskazówki do wykonania ćwiczeń	138
12.16.1. Pomiar SEM	138
12.16.2. Wyznaczanie standardowej wartości SEM	138
12.16.3. Pomiar ilości srebra metodą miareczkowania potencjometrycznego	140
12.16.4. Miareczkowanie potencjometryczne	141
12.16.5. Miareczkowanie pehametryczne	141
12.16.6. Wyznaczanie stałej dysocjacji słabego kwasu	141
12.17. Pytania	142
13. UKŁADY KOLOIDALNE	144
13.1. Podstawowe pojęcia	144
13.2. Podział układów koloidalnych	144

13.3. Potencjał elektrokinetyczny	145
13.4. Koagulacja	148
13.5. Elektroforeza	150
13.6. Wskazówki do wykonania ćwiczeń	153
13.6.1. Wyznaczanie punktu izoelektrycznego.....	153
13.6.2. Elektroforeza bibułowa roztworów aminokwasów	154
13.7. Pytania.....	155
14. BUDOWA I DZIAŁANIE PRZYRZĄDÓW OPTYCZNYCH.....	156
14.1. Refraktometr	156
14.1.1. Budowa refraktometru	156
14.1.2. Refraktometryczny pomiar współczynnika załamania światła	157
14.2. Polarymetr.....	158
14.2.1. Skręcenie płaszczyzny polaryzacji światła	158
14.2.2. Budowa polarymetru.....	159
14.2.3. Wykonanie pomiaru polarymetrycznego	161
14.3. Fotokolorymetr.....	161
14.3.1. Absorbancja	161
14.3.2. Schemat budowy fotokolorymetru.....	162
14.4. Pytania.....	165
TABLICE.....	167
Tabela I. Masy molowe pierwiastków	167
Tabela II. Gęstości wodnych roztworów wybranych związków.....	168
Tabela III Gęstość wodnego roztworu acetonu.....	168
LITERATURA	169

Rysunek ze strony PŁ: <http://www.p.lodz.pl>